

“ПЕДАГОГИКАЛЫК КЫРДААЛДАР” ТҮШҮНҮГҮНҮН ИЛИМИЙ-ПЕДАГОГИКАЛЫК
ӨБӨЛГӨЛӨРҮ
НАУЧНО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ПРЕДПОСЫЛКИ ПОНЯТИЯ «ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ
СИТУАЦИИ»
SCIENTIFIC AND PEDAGOGICAL PREREQUISITES OF THE CONCEPT
"PEDAGOGICAL SITUATIONS"

Ажыкулов С.М. – п.и.к., ЖАМУнун доценти,
s_ajkulov@mail.ru

Аннотация: Макалада өспүрүм курактагы балдарга тиешелүү биологиялык өзгөрүүлөр, алардын таанып билүү өзгөчөлүктөрү жана мектептеги окуу-тарбия процессинде алган таасирлерин аныктоо, ошондой эле “педагогикалык кырдаалдар” түшүнүгү анализге алынды.

Аннотация: В этой статье были проанализированы биологические изменения в подростковом возрасте, их познавательные особенности и определение влияния в учебно-воспитательном процессе, а также понятие “педагогические ситуации”.

Annotation: In this article, biological changes in adolescence, their cognitive features and the definition of influence in the teaching and upbringing process, as well as the concept of "pedagogical situations" were analyzed.

Ачык сөздөр: педагогикалык кырдаалдар, өспүрүм курак, чыр-чатактар, стресс, балалык эгоцентризм, мүнөз, интеллект, тышкы чөйрө, мотивация, жүрүм-турум, социалдыштыруу, атмосфера, субъекттер, объекттер, кесиптик компетенттүүлүк.

Ключевые слова: подростковый возраст, педагогические ситуации, конфликты, стресс, детский эгоцентризм, характер, интеллект, внешняя среда, мотивация, поведение, социализация, атмосфера, субъекты, объекты, профессиональная компетентность.

Key words: adolescence, pedagogical situations, conflicts, stress, childish egocentrism, character, intellect, external environment, motivation, behavior, socialization, atmosphere, subjects, objects, professional competence.

Инсандык өнүгүүнүн олуттуу мезгили өспүрүм курак (V-VII класс). Бул куракта адептүүлүктүн негиздери калыптана баштайт. Кенже өспүрүм курактын өзгөчөлүктөрүнө арналган Н. В. Ефременко, И. С. Макаренко, Л. И. Рувинский, В. А. Сухомлинский, Г.И. Щурковалардын изилдөөлөрүндө бул курак өнүгүүнүн олуттуу жана карама кашылыктуу мезгили экендиги айкындалган. Мектептин жана ата-эненин позитивдүү таасиринде татаал психофизиологиялык процесстердин натыйжасында өспүрүмдүн инсандык касиет сапаттары туруктуу мүнөзгө ээ болушу байкала баштайт. Тулку-боюнун (физиологиялык) өнүгүүсү менен баланын мүнөзүнүн туруктуу эместиги байкалат жана маанайы тез-тез өзгөрүп турат. Бул куракта баланын жеке көз караштары калыптана баштайт, адеп ишенимдүүлүгү, субъективдүү тажрыйбасынан топтогон жашоо принциптеринин негизинде аракеттенет.

Тулку-боюнун (физиологиялык) өнүгүүсү менен баланын мүнөзүнүн ортосунда дал келбестигинен улам психологиялык абалы тынымсыз өзгөрүү абалында болот. Бул куракта баланын жеке көз караштары калыптана баштайт, адеп ишенимдүүлүгү, субъективдүү тажрыйбасынан топтогон жашоо принциптеринин негизинде аракеттенет. Дж.Х.Флейвелл

бул курактагы балдардын өзгөчөлүктөрүн талдап келип эң башкы көйгөй катары алардын «балалык эгоцентризм» бөлүп көрсөтөт. Аларда өзүнүн пикирин башка альтернативаларга караганда өйдө коюуу “*болушу мүмкүн*” дегенге караганда “*ошондой*” деген маселенин ой чуңкурун үстүрт андаган тыянактар үстөмдүк кылат. Турмуштук объективдүү фактылар мындай эгонцентризм түзөтүүсүз өнүгө берсе бат эле “кеп жебестик”, “алабармандык” адатына айланып кетиши ыктымалдыгын ырастайт.

Айрым авторлор (Л.С. Выготский, Л.И. Божович, А. Н. Леонтьев, Т.В. Драгунова ж.б. лар) балдардын өспүрүм курактагы чоңдорду каршы тарап катары кабылдап өз позициясын бекемдөө багытындагы активдүү күрөш айрыкча тыйуу, чектөөлөрдөн арылуу үчүн өз күчүн сыноо, өзүн өзү көрсөтүүдөн канаатануу жана ал аркылуу өзүн өзү таануу процесстери алардын өнүгүшүндө өктөм роль ойной турган позитивдүү факт катары да айкындашат. Асылында, бул кризис өтө татаал жана чечүүчү маани-маңызга ээ. Анткени, индивиддин турмуштун учу кыйырсыз узак жолундагы татаал проблемаларды чечүү боюнча тажрыйбалары, көндүмдөрү дал ушул курактан оожала баштайт. Илимий адабияттарды талдоолордун натыйжасы бул маселеде да бир тараптуу абсолюттук акыйкат болбостугун ырастайт. Алсак, бир катар авторлордун (Раттер М, Эльконин Д.Б., Кле М ж.б. лар) пикири боюнча бул курак кризиссиз өтүшү да мүмкүн. Кризистердин тамыр башаты көбүнчө чоңдордун, коомчулуктун түшүнбөөчүлүк мамилесинен жана алардын чектен тыш талаптары менен жорук жосундарын коррекциялоо, туура жолго салуунун жугуму аз усул-ыкмаларында жатат [7, 8].

В.А. Сластенин: “азыркы педагогика илиминде, инсан - биологиялык жана социалдык касиет-сапаттардын биримдиги болуп эсептелет. Анын биологиялык өзгөрүүлөрү, өз ишмердүүлүгүнө гана эмес, жашоо образына да таасирин берет. Адамдын биологиялык жана социалдык касиеттери бул сапаттарынын катышы, анын жашына, чөйрөсүнө карата түрдүү деңгээлде болот. Инсандын толук кандуу мүмкүнчүлүгү, өз ишмердүүлүгүнүн жана коомдун мүчөлөрү менен болгон мамилелери аркылуу ачыкталат” - деп баса көрсөткөн [1].

Окумуштуулар А.А. Реан жана Я.Л. Коломинский баланын инсан катары мектепте өнүгүүсү жана ишмердүүлүктүн субъектиси катары төмөнкүдөй жыйынтык чыгарат:

- интеллектин өнүгүүсүн;
- эмоционалдык сферасынын өнүгүүсүн;
- стресске туруктуулугун өнүгүүсүн;
- өзүнө-өзү ишенүүсүн жана өзүн-өзү таануусун;
- тышкы чөйрөгө жана башкаларды кабыл алуусун өнүктүрүшүн;
- өз алдынчалыктын өнүгүүсүн;
- өзүн-өзү өнүктүрүүнү (ийгиликке жетүү мотивациясынын өнүгүүсүн)

камсыздоо кире тургандыгын;

– баланын инсан болуп жетилүүсүнө биологиялык фактордун тийгизген таасирин көрсөтүшкөн [4,6].

Окуу жана тарбия процессинде адамдын жүрүм-турумун баамдай билүү, аны психологиялык жактан туура түшүнүү, ага туура баа берүүгө мүмкүндүк түзүлүшү зарыл. Кенже өспүрүмдөрдүн окуу ишмердүүлүгү да алар үчүн адаттан тыш олуттуу талаптар менен коштолуп олтурат. Алар конкреттүү фактылар жана түшүнүктөрдүн негизинде ой жүгүртүүдөн теориялык ой жүгүртүүгө тикеден тике эске тутуудан логикалык эске тутуу операцияларына өтө башташат.

Адамды адам туура кабыл алмайынча, туура мамиленин түзүлүшү мүмкүн эмес. Окуу, тарбия процессинде эки субъекттин (мугалим жана окуучу) мамилечилдигин жана чыгармачылыгын изилдөөдө мамилелешүү проблемалары негизги мазмунга ээ. Мисалы,

жаңы билим менен байланышка киргенде адам үчүн жаңы илим катары сезилет жана дайым эле адамга түшүнүктүү боло бербейт.

Кенже өспүрүмдөрдүн мектептик билим берүүнүн көп предметтүүлүк принцибине ылайык түрдүү мугалимдер менен кызматташтыгы башталат. Ошону менен бирдикте теңтуштар тобунун жана башка чөйрөнүн көзөмөл алдында же көзөмөлсүз стихиялуу мүнөздөгү таасиринде калат. Андай чөйрөдө пайдалуу нерселер менен бирдикте жосунсуз жоруктар деле үйрөтүлө бериши мүмкүн. Өспүрүмдүн негизги ишмердүүлүгү катары башкалар менен тил табышуу негизги ишмердүүлүк катары алдыңкы планга чыгып (Драгунова Т.В., Кон И.С.) турмуш өспүрүмдөн бул багыттагы маданий тажрыйбаны талап кыла баштайт. Ушундай шарттардын негизинде өспүрүмдөр күтүлбөгөн стандарттуу эмес проблемалуу жана кыйынчылык кырдаалдарга туш келишет. Ушул жалпы шарттар жана принциптердин негизинде проблемалуу жана кыйынчылык кырдаалы келип чыгат. Мына ушул мааниде, мугалим менен окуучунун, мугалим менен ата-эненин ортосундагы пайда болгон жагдайды, көпчүлүк педагог-илимпоздор тарабынан «педагогикалык кырдаал» аттуу түшүнүк менен мүнөздөлүп келүүдө.

Психологдор “кырдаал” түшүнүгүн социалдык турмуштун табигый сегменти (С. Л. Рубинштейн, Б.Г. Ананьев, К.А. Абульханова-Славская, Е.В. Шорохова, Н. В. Логинова, Л.Ф. Бурлачук, Е.Ю. Коржова) жана субъективдүү кабыл алуунун мүнөздөмөсү (Н.В. Гришина, В.Н. Мясичев, Л. Николов, Т. Шибутаки, Д. Узнадзе) катары эки аспектте карашат. Алар негизинен “кырдаал” түшүнүгүнүн табиятын, пайда болушун чечмелөө менен бирдикте психологиялык механизмдеринин негизги жоболорун бөлүп көрсөтүүшөт. Педагогикалык кырдаал – *инсан менен чөйрөнүн өз ара аракетин* (А.В. Филлипов и С.В. Ковалев). Педагогикалык *кырдаалдын сырткы шарттары педагог жана бала тарабынан өз өзүнчө интерпретацияланат* (Н.В. Гришина, Л.Ф. Бурлачук, Е.Ю. Коржова и др.). Педагогикалык кырдаал катышуучулардын ар бири үчүн маани –маңызга ээ болгондо гана активдүү аракетке келтирет (В.С. Мерлин).

Кырдаал түшүнүгү педагогикада биринчиден, индивидди социализациялдыштыруунун шарты, инсандын “мендик” образын калыптандыруу маанисинде аңдалат, экинчиден, педагогикалык кырдаалдын катышуучуларынын ишмердүүлүгүнө байкоо жүргүзүү алардын жашоо образынын өзгөчөлүктөрүн анализдөө мүмкүнчүлүгүн жаратат (С.Л. Рубинштейн, Б.Г. Ананьев, Е.В. Шорохова, К.А. Абульханова-Славская, Н.В. Логинова). Ошондуктан педагогикада окуу-тарбия процессиндеги кырдаалдар – бул бүтүн педагогикалык процесстин турмуш турпатынын ажырагыс бир бөлүгү жана нукура болумушу, реалдуулугу катары аңдалат. Ал өз ичине педагогикалык процесстин жана системанын дурус жана буруш жактарын түгөл чагылдырат (Синтяева Г.А.). Педагогикалык кырдаалдарды педагогикалык процесстин жана педагогикалык системанын мезгил алкагындагы акыйкаты катары кабылдоого болот.

С.Л.Рубинштейн адамдын айлана-чөйрөнү таанып билүү маселесин үйрөнүүдө: «бардык ар кандай эле кырдаал мазмуну боюнча өзүнчө проблемалуу, чынында эле турмуштагы эң майда ар түрдүү жөнөкөй эле кырдаалдардын ар кандай кыйынчылыгы, шарттардын жетишсиздиги, альтернативдүү түрдө чечилиши боюнча өзүнчө проблема болот» деген жыйынтыкка келген. Окуу, тарбия процесси – балдарды мектеп жашында чыдамдуулукка үйрөтүү, бул адамдардын ортосундагы мамиледе керек эмес кырдаалдагы конфликттерди четтетүүгө эркин көз карашты жана бири-бирин сыйлоо атмосферасын түзүүгө багытталган.

Ю.Н. Кулюткин жана Г.С. Сухобская кырдаалды моделдештирип педагогикалык кырдаалдардын стандарттуу (күтүлүүчү, белгилүү, тез-тез кайталануучу) жана стандарттуу эмес (татаал, сейрек, кездешүүчү, башкаларга окшобогон) түрүнө таянышкан .

Педагогика чөйрөсүндө пайда болгон педагогикалык кырдаалдарды В.А. Сластенин мындайча бөлөт:

1. педагогикалык кырдаалдын пайда болуу жана болуп өтүү ордуна жараша;
2. өз ара карым-катнаштыгы субъекттер жана объектер боюнча;
3. педагогикалык процесстин маңызына жараша (дидактикалык тарбиялык ж.б) [1]

Педагогикалык мааниге ээ кырдаалдар деп, орус окумуштуулары Н.Бордовская жана Н. Реан төмөндөгүлөрдү эсептешет:

- кызыктыруучу кырдаалы;
- тандоо кырдаалы;
- ийгилик кырдаалы;
- чыр-чатак кырдаалы;
- көйгөйлүү окуу кырдаалы, окуу тапшырмаларын чечүү кырдаалы;
- тобокел кырдаалы;
- сындоо жана өзүн-өзү сындоо кырдаалы;
- өз ара жардам жана жардам кырдаалы;
- жазалоо, коркуттуу кырдаалы;
- өзүн-өзү балоо кырдаалы;
- мамиле кылуу кырдаалы;
- баш ийүү кырдаалы;
- ишендирүү кырдаалы;
- күнөөлөө жана чыдамдуулук кырдаалы;
- иште жана мамиледе тез өзгөрүү кырдаалы;
- мелдеш жана атаандаштык кырдаалы;
- чогуу кайгыруу кырдаалы;
- көңүл бурбоочулукту жаратуу кырдаалы;
- чектөө кырдаалы;
- оюн кырдаалы;
- жоопкерчиликтүү чечим кырдаалы;
- ишмердүүлүктүн жаңы ыкмасын өздөштүрүү кырдаалы;
- ишеним жана ишенүүнү билдирүү кырдаалы;
- талап кылуу кырдаалы;
- тренинг кырдаалы;
- тартипти бузуу жана кайра куруу кырдаалы [4].

Педагогикалык кырдаал сабак өтүү учурунда, экзаменде, экскурсияда, мектеп короосунда жана башка жайларда алдын ала уюштурулушу же кокустан пайда болушу мүмкүн.

Ошондуктан аталган изилдөөчүлөрдүн пикиринде: «Педагогикалык кырдаал» - бул педагогикалык системанын жана педагогикалык процесстин реалдуу, өзөктүү бир бөлүгү. Педагогикалык кырдаалды чечүү аркылуу педагог педагогикалык процессти башкарат.

«Педагогикалык кырдаал» деген бул, мектепте мугалим менен окуучунун, окуучу жана анын ата-энесинин ортосунда, окутуу жана тарбиялоо процессинде ар дайым пайда болуучу өз-ара негативдүү мамилелердин топтому жана өз убагында туура чечүүнү талап кылган орчундуу жагдай. Ал үчүн мугалимден жана тарбиячыдан кылдат педагогикалык билим, педагогикалык такт, турмуштук бай тажрыйба терең акыл, башкача айтканда «мугалимдин инсандык сапаты», «кесиптик компетенттүүлүгү» керек.

Педагогикалык кырдаалдар кээде күндөлүк практикада тез чечилүүчү айрымдары кыйынчылык менен чечилүүчү, көптөгөн машакаттануулардан улам ойлонуп жыйынтыкка келүүчү мүнөзгө ээ болот.

Биздин оюбузча, педагогикалык кырдаал түшүнүгү-педагогикалык процессти уюштуруучулардын ортосундагы ар түрдүү проблемаларды чечүүдөн келип чыккан өз ара мамилелери чагылдырылган деп айтууга болот. Ошондуктан, билим берүү максаттарын иш жүзүнө ашырууда, анын катышуучуларынын ортосундагы негативдүү мамилелерин чагылдыруучу педагогикалык кырдаал түшүнүгү төмөнкүдөй мааниде сунушталат.

Педагогикалык кырдаал деп биз өспүрүм курактагы окуучуну социалдаштыруу процессинде, б.а. педагогикалык процессти уюштурууда, ар түрдүү себептер менен анын катышуучуларынын ортосунда пайда болгон талаш-тартыштар, чыр-чатактар жана анын натыйжасы катары, мугалимдин жана окуучунун татаал психо-эмоционалдык чыңалуу абалын – стрессти пайда кылган шарттарды айтабыз.

Окуу-тарбия ишиндеги педагогикалык кырдаалдар өзүнүн мүнөзү жагынан ар кандай типтерде жана түрлөрдө мүнөздөлөт:

- педагогикалык кырдаалдар ар кандай шарттарда келип чыгат жана окуу-тарбия иштерине түрдүүчө оң жана терс тасир этет;

- педагогикалык кырдаалдар окуу-тарбия иштеринде туура чечүү окуу-тарбия иштерин өркүндөтүүгө себепкер;

- жогорку окуу жайда да, мектепте да мугалимдердин жана ата-энелердин педагогикалык кырдаал жөнүндө теориялык жана практикалык иштерди машыгууларын өркүндөтүү зарыл;

- мектептеги окуу-тарбия процессинде түрдүү келип чыгуучу мамилелешүү жагдайдан улам ар кандай педагогикалык кырдаал келип чыгат.

Бул педагогикалык түшүнүк – татаал мүнөздөгү педагогикалык окуяны бир кыйла так чагылдыра алат.

Педагогикалык кырдаал окуу группасындагы реалдуу кырдаал менен окуучулардын таасир этүү жөндөмдүүлүгү жөнүндө чечимди кабыл алууну эске алуудагы окуучулардын өз ара карым-катнашы менен карым-катнаштын топтолгон системасын аныктайт.

Педагогикалык кырдаалдар мугалимдердин алдында окуучулардын ишмердүүлүгүн башкаруунун маселесин бир топ ачык, так, даана коет. Аны чечүүдө мугалим окуучунун көз карашында кое билүүсү керек, анын ой жүгүртүүсүндө имитацияланышы керек, топтолгон жагдайларда окуучунун кабыл алуусунда түшүнүүсү кандай, эмне үчүн ал дал ушундай нерсени жасады ж.б. байкап туруу зарыл.

Педагогикалык кырдаалдарда мугалим окуучунун конкреттүү кылык жоругундагы аракетинин себептери боюнча аны менен байланышка чыгат.

Педагогикалык кырдаал жөнөкөй жана татаал болушу мүмкүн. Биринчиси, мектепте окуучулардын жүрүм-турумун уюштуруу аркылуу алардын карама-каршылыгына учурабастан эле мугалимдерде чечилет. Окуу күнүнүн агымында мугалим ар түрдүү себептер боюнча окуучулар менен өз ара карым-катнаштын кеңири диапозонуна кошулат: жаңжалдарды токтотот, окуучулардын ортосундагы талаш-тартыштарды чечет, аларга эскертет, сабакка даярданууга карата окуучулардын аракетине жардамдашат, окуучулардын ортосундагы сүйлөшүүлөргө кошулат, кээ бир учурларда тапкычтыгы да пайда болот.

Биздин изилдөөдө педагогикалык кырдаал конфликттин тиби катары каралды. Педагогикалык ишмердүүлүктөгү кырдаал менен конфликттин ортосунда так чек ара жок, мына ушундай болгондуктан окуучулар өзүнүн позициясын дайыма эле айта албайт, өзүнүн тууралыгы көмүскөдөгү актыгында калат. Дипломдуу, жогорку адис деп таанылган мугалимдер окуучулар менен макулдашпастан туруп өз ара таасир этүүдө өзүнүкүн дайыма туура деген тенденциядагы позициясын колдонушат жана аны жандалбастыкта коргошот.

Окуу, тарбия процессинде конфликт окуучулар менен мугалимдин ортосундагы өз ара карым-катнаштын системасын узак мезгилге бузат, мугалимде өзүнүн ишине канааттанбоочулугу пайда болуп, терең стресстик абалды пайда кылат. Мындай абалда педагогикалык иштин ийгилиги окуучулардын жүрүм-турумунун көз карандылыгындагы аң-сезимде күчөп, мугалимдин, окуучулардын «ырайымдуулугунун» көз карандылыгындагы абал пайда болот.

В.А.Сухомлинский мектептеги конфликттер жөнүндө мындай деп жазат: «Педагог менен коллективдин, мугалимдер менен ата-энелердин ортосундагы, педагог менен баланын ортосундагы конфликттер мектептеги чоң бактысыздык. Көбүнчө мугалим бала жөнүндө адилетсиз ойлонгондо конфликт пайда болот. Бала жөнүндө адилеттүү ойлонсоң конфликт болбойт. Конфликтти токтото билүү – мугалимдин педагогикалык даанышмандыгынын бирден бир негизги бөлүгү. Конфликтти эске салууда, педагог бир гана аны алдын албастан ошону менен бирге коллективдин тарбиялык күчүн түзүүсү керек» [5].

Жогорудагы саналган окуу, тарбия жагдайларындагы пайда болгон конфликттердин көптөгөн көрүнүштөрү мугалимдердин күнүмдүк жумушунда кездешип туруучу көрүнүш ошондуктан бул конфликттердин ар бири боюнча мисалдарга токтолуп өтөбүз. «VII класста математика сабагы жүрүп жатат. Доскага эки бала чакырылган, алар жекече карточка боюнча иштеп жатышат. Башка балдар мугалимдин жетекчилиги астында тапшырманы аткарышат. Балдардын ичинен бирөө, тапшырманы аткарууда кайсы бир нерсесинен кыйналып жаткандай: жазгандарын тынымсыз өчүрөт, балдардын чыгарып жаткандарын тынымсыз карап жатты, экинчи окуучу ишенимдүү түрдө тапшырманы аткарууда. Балдар тапшырманы аткарышты, аны айтып да, түшүндүрүп да беришүүдө. Мугалим сабакты аткаруудан кыйналып жаткан окуучуунун жанына келди да: «Мынаке, Мурат дайыма артта калат, эч нерсени өздөштүрө албайт!» Мурат ордунан турду да: «Анда, өзүңүз окуңуз!» – деп кыйкыра класстан чыгып кетти. Бала класс жетекчисине келип, математика сабагына катышпай тургандыгын айтты. Окуу ишмердүүлүгүнө байланышкан мындай кырдаалдар мугалимге болгон баш ийүүчүлүктү, сыйлоочулукту жоготоорун жана конфликттик курч абалды пайда кылаарын байкайбыз. Жогорудагыдай конфликттер көп учурда окуудан кыйналган окуучулардын ортосунда же окуучулар менен окуу учурунда гана байланышып алар менен жекече мамилелешүүгө барбаган мугалимдердин ортосунда байкалат.

Экинчиси окуучулардын жүрүм турумундагы айрым орунсуз аракеттерди ондоо багытындагы мугалимдин оңунан чыкпаган жорук жосунуна байланыштуу мисал. «Класстагы балдар эртең мененки сабак башталгандан тартып эле кыздарды физика жана дене тарбия сабактарынан кетип калууларын өтүнүп жатышты, анткени кызыктуу фильмдин акырын көрүп айтып келүүлөрүн суранышты. Төртүнчү сабактан кийин кыздар сабактан кетип калышты, бирок үч кыз кайрадан кайтып келишип сабакка катышышты. Экинчи күнү класс жетекчи ата-энелерди мектепке чакырып кыздардын жоругун айтып уяткарды. Ата-энелер класс жетекчинин сөзүн кубатташты, кыздарынан жооп күтүштү. Кыздардан жооп болбоду. Акырында Айжан ордунан турду да: «Айтыңыздарчы биз эмне кылуубуз керек эле? Анткени сабактан кыздар баарыбыз кетели деп сүйлөшкөнбүз. Эгерде биз кетип калбаганыбызда балдарга болгон мамилебиздин терс жагын көрсөтмөкпүз, ишеничин актай алмак эмеспиз. Деги ушундайбы?». Ата-энелер мындай жооп болушун күткөн эмес, алар кыздарын кечирим сурайт деп ойлошкон эле. Класс жетекчи достук жөнүндө диспут өткөрүүнү сунуштады, бирок бул кыздардагы кызыгууну туудурбады».

Үчүнчү мисал мугалим окуучу ортосундагы мамиледеги лик кырдаалдагы конфликттик кырдаалды чагылдырат. «Химия сабагы жүрүп жаткан. Артта отурган

өспүрүм календардын жипчесин колуна киргизип алып айлантып ойноп жатты. «Токтот! » - деген мугалимдин сөзүнө, «Мен сизге эмне кылып жатам?»- деген жоопту укту. «Ооба, сен эч нерсе кылган жоксуң. Текшерүү иштен «эки» деген бааны аласың. Үйдө даярданбайсың. Сабакта тынч отура албай, тартипти бузасың. Дегеле сен жүрүм-турумун менен баарыбызды чарчаттың. Үйүңө жөнө да, эртең менен мектепке апаңсыз келбегин!». Бала ордунан атып турду да, кыйкыра ыйлаган бойдон үйүнө жөнөп кетти. Баланын энеси үч ай мурда каза болгон эле. Мугалимдин катуу мамилесин кечирүү бала үчүн оңой болгон жок». Мектептеги гумандуу мамиле мугалимден конфликт учурунда өз позициясынын үстүнөн көбүрөөк эмгектенүүнү жана ар бир конфликтти сабаттуу анализдөөнү талап кылат. Жогоркудай мисалдар мектеп турмушунда мугалимдин ишмердүүлүндө күн санап жолугат. Демек, окуу тарбия процессинде конфликт ар дайым кездешүүчү табигый кубулуш.

Мектеп турмушундагы конфликт турмуштун башка чөйрөсүндөгү конфликтерден төмөкүдөй касиеттери менен айрымаланат:

- мугалимдин педагогикалык кырдаалды туура чечүүдөгү профессионалдык жоопкерчилиги: анткени мектеп – бул коомдун модели, окуучу адамдар ортосундагы мамилелерден социалдык нормаларды өздөштүрөт;
- конфликттин катышуучуларынын ар түрдүү социалдык статуска ээ болушу (окуучу – мугалим), ошондуктан конфликттик учурда жүрүм турумдук позиция ар түрдүүлүгү менен өзгөчөлөнөт;
- конфликт учурунда курактык жана турмуштук тажрыйбадагы позициянын ар түрдүүлүгү, катышуучулар кетирген катачылыкты жоюууда жоопкерчиликти сезүүнүн эки башка тепкичинде болушат;
- конфликттин катышуучуларынын окуяны ар түрдүүчө кабыл алышы (конфликт «мугалимдин көзү менен», жана «окуучунун көзү менен»);
- конфликт учурунда башка окуучулардын күбө катары катышышы, анткени ар бир конфликттин тарбиялык мааниси бар экендигин мугалим эске алышы керек;
- мугалимдин профессионалдык позициясы конфликтти чечүүдө демилгени өз колуна алууну милдеттендирет, о.э. окуучунун кызыкчылыгын калыптанып келе жаткан личност катары биринчи орунга кое билүүсү керек;
- конфликтти чечүүдөгү мугалимдин ар бир катачылыгы жаңы конфликттердин жана кырдаалдардын жаралышына түрткү берет;
- окуу, тарбия процессиндеги конфликттерди ийгиликтүү чечүүгө караганда аны алдын-алуу жеңилирээк .

Демек, ар кандай педагогикалык кырдаалдардын маңызы – мааниси анда карама-каршылыктын болуусунда, анын өнүгүүсүндө жана чечилүүсүндө турат. Мына ошондуктан ар түрдүү педагогикалык кырдаалдар мааниси боюнча проблемалуу (көйгөйлүү). Өз кезегинде, педагогикада проблемалык кырдаалдарды педагогикалык усулдар, б.а. педагогикалык ыкмалар менен чечүүнү талап кылган кырдаалдар деп аталат.

Педагогикалык кырдаалдар педагогикалык ишмердүүлүктүн тажрыйбасын калыптандырууда зор ролду ойношот. Кырдаалды проектилөөнүн, түзүүнүн жана чечүүнүн тажрыйбасы топтолот. Ар бир педагог жаңы кырдаалдарга туш болгондо өзүнүн тажрыйбасында болгон кырдаалдарды эстешет, аларды салыштырышат жана көпчүлүк учурда алардын көбүн пайдаланышат. Биздин оюбузча, жалпыга белгилүү болгондой ар бир педагогдун күндөлүктө, карточкаларда жазылган өзүнүн кырдаалдар боюнча “архиви” болуш керек. Бул “архив” кылдаттык менен сакталат жана ал ар бир педагогдун кесиптик байлыгын түзөт. Педагогикалык кырдаалдар өтө көп болгондуктан, албетте аларды классификациялоо зарылдыгы келип чыгат, б.а. аздыр-көптүр туруктуу типтерин бөлүү

зарылдыгы. Классификациялоо, биз жогоруда белгилегендей, объекттердин көптөгөн (чоң) класстарын пайдаланууну жеңилдетүү үчүн, аларды эске тутууну жана проектилөөнү жөнөкөйлөтүү үчүн зарыл.

Колдонулган адабияттардын тизмеси:

1. Сластенин, В.А. Профессионально-педагогическая культура преподавателя [Текст]: учебное пособие для студентов вузов / В.А. Сластенин. – М.: Академия, 2002. – 206 с.
2. Макаренко, А.С. Сочинения [Текст] / А.С. Макаренко. – М.: Изд. АПН РСФСР, 1958. – Т. 11.
3. Выготский, Л.С. Собрание сочинений В 6-т. [Текст] / Л.С. Выготский. – М., 1954. – 432 с.
4. Бордовская, Н.В. Педагогика [Текст]: учебное пособие / Н.В. Бордовская, А.А. Реан. – СПб: Питер, 2008. – 304 с.
5. Сухомлинский, В.А. Избр. пед. соч. в трех томах [Текст] / В.А.Сухомлинский. – М.: Педагогика, 1981. – 640 с.
6. Коломинский, Я.Л. Изучение педагогического воздействия [Текст] / Я.Л. Коломинский // Советская педагогика. - 1991. – №10.
7. Выготский, Л.С. Собрание сочинений В 6-т. [Текст] / Л.С. Выготский. – М., 1954. – 432 с.
8. *Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность. - М., 1997.*